

მთიანი ყარაბაღის კონფლიქტის წარმოშობის პოლიტიკური ასპექტები

კლიმაშვილი გიორგი

პოლიტიკისა და საერთაშორისო ურთიერთობების
სადოქტორო საგანმანათლებლო
პროგრამის დოქტორანტი
საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი,
მოწვეული მასწავლებელი
სსიპ იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი
<https://doi.org/10.52340/tuw.2023.01.36.26>

აბსტრაქტი. სამხრეთ კავკასია თავისი გეოგრაფიული განშლის გამო ყოველთვის იყო გლობალური მოთამაშეების ინტერესთა კონფლიქტის აქტიური „პოლიგონი“. ბოლო ათწლეულში განვითარებული მოვლენები ცხადყოფს, რომ გლობალური მოთამაშეების ინტერესი კვლავაც უცვლელია, რაც გვაძლევს ფიქრის საშუალებას, რომ რეგიონი მომავალშიც იქნება გეოსტრატეგიული, გეოპოლიტიკური და გეოეკონომიკური ინტერესების გზაჯვარედინი.

წინამდებარე ნაშრომში განხილულია პოლიტიკურად მნიშვნელოვანი, ამავდროულად გადაძვრეტი ფაქტორები, რაც წინ უძღოდა სომხეთ-აზერბაიჯანის კონფლიქტს. 1980-იან წლებში მიხეილ გორბაჩოვმა საბჭოთა კავშირის ფარგლებში, ახალი რეფორმების პოლიტიკა წამოიწყო. რეფორმები, რომელიც ყურადღებას უფრო მეტად ამახვილებდა დებატებზე და ღია დისკუსიაზე, სსრკ-ში ნაციონალიზმების საკითხის აღორძინებას გაუხსნა გზა. გორბაჩოვისეულმა რეფორმების ეპოქამ საბჭოთა რესპუბლიკებში ნაციონალიზმის აღზევება გამოიწვია. ამ თვალსაზრისით, ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ცენტრი მთიანი ყარაბაღის მხარე იყო, რომელიც აზერბაიჯანის სსრკ-ის შემადგენლობაში შედიოდა. აქვე უნდა ითქვას, რომ ამ რეგიონის მოსახლეობის 70-80 პროცენტს სომხები შეადგენდნენ. მითითებული ფაქტორის გამო, ყარაბაღის ავტონომიური ოლქის ქუჩებში დემონსტრაციები ხშირად იმართებოდა, სომეხი ხალხი სომხეთის რესპუბლიკის და მთიანი ყარაბაღის ოლქის გაერთიანებას ითხოვდა.

დღესდღეობით, მთიანი ყარაბაღი დამოუკიდებელი აზერბაიჯანის ტერიტორიის განუყოფელი ნაწილია. თავის მხრივ, აღნიშნული საკითხი მსოფლიო თანამეგობრობის მიერ არის აღიარებული. საბჭოთა კავშირის დაშლამდე, 1988 წელს მთიან ყარაბაღში ურთიერთობა დაიძაბა ადგილობრივ მაცხოვრებლებს - ეთნიკურ სომხებსა და აზერბაიჯანელებს შორის, რაც გამოწვეული იყო ეთნიკური სომხების სურვილით, ავტონომიის სახით შეერთებოდნენ სომხეთს. ეთნიკური დაპირისპირება, თავისი სიმწვავის გათვალისწინებით, გასცდა მთიანი ყარაბაღის საზღვრებს და სომხეთსა და დანარჩენ აზერბაიჯანში გავრცელდა.

საკვანძო სიტყვები: მოლაპარაკებები, დავების გადაწყვეტა, გეოსტრატეგიული სივრცე, ჰუმანიტარული მისია, ეთნიკური პოლიტიკა.

აღნიშნულ საკითხზე მსჯელობისას, სასურველია გავიხსენოთ რამდენიმე მნიშვნელოვანი მომენტი. რუსული წყაროების თანახმად, ეთნიკურად სომეხი მოსახლეობის ხვედრითი წილი ყარაბაღის რეგიონში 1823 წლისთვის 9%-ს შეადგენდა,

ხოლო მუსლიმი მოსახლეობის წილი - 91%-ს, 1832 წელს სომხების წილი 35% იყო, ხოლო 1880 წლისთვის სომხები უმრავლესობაში იყვნენ და სრული მოსახლეობის 53%-ს შეადგენდნენ. ეთნიკურად სომეხი მოსახლეობის ხვედრითი წილის სწრაფი ტემპებით ზრდა მიანიშნებს, რომ 1853-56 წლის ყირიმის ომისა და 1877-1878 წლის რუსეთ-თურქეთის ომის შემდეგ, იმპერიულმა რუსეთმა დაინახა აზერბაიჯანელების მხარდაჭერა ჯერ ოტომანთა იმპერიის და შემდეგ მისი სამართალმემკვიდრე თურქეთის მიმართ, რის გამოც რეგიონში სომხების ჩასახლებას შეუწყო ხელი და რუსეთისთვის ჩვეული მეთოდებით, ეთნიკური კონფლიქტი წაახალისა (გურგენაშვილი ი. 2020:3).

რეგიონში არაერთი სამხედრო დაპირისპირება გაიმართა. 1994 წლის სამხედრო კონფლიქტი „არცახის“ გამარჯვებით დასრულდა, რის გამოც რეგიონის დატოვება იძულებით მოუწია 700,000-ზე მეტ აზერბაიჯანელს. ყარაბაღის ტერიტორიაზე კი, ამ ფაქტორის გათვალისწინებით, მოსახლეობის თითქმის 100%-ს შეადგენდნენ სომხები. 1994 წლიდან კონფლიქტი განელდა, რაშიც გარკვეულწილად დიდ როლს თამაშობდა ეუთო-ს მინსკის ჯგუფი. ამავე 26-წლიან პერიოდში, კონფლიქტი რამდენიმე დღიანი შეტაკებებით მიმდინარეობდა, მათ შორის გამოირჩევა 2016 წლის სამხედრო დაპირისპირება (სამადბეგიშვილი ს. 2020 წ: 4-5).

სამი ათწლეულის განმავლობაში, ცეცხლის შეწყვეტის შეთანხმება მრავალჯერ დაირღვა. 2019 წლის აგვისტოში სომხეთის პრემიერ მინისტრი - ნიკოლ ფაშინიანი ესტუმრა რეგიონს, სადაც მან წარმოთქვა შემდეგი სიტყვები: „არცახი სომხეთია, წერტილი.“

მწვავე პოლიტიკურ ფონზე, 2020 წლის ივნისში ათასობით აზერბაიჯანელმა საპროტესტო აქცია გამართა სომხეთის წინააღმდეგ. ამავე წლის 27 სექტემბერს კი მთიანი ყარაბაღის საკონტაქტო ხაზის გასწვრივ, რომელიც 1988-1994 წლების ომის შემდეგ დამყარდა, სამხედრო შეტაკებები დაიწყო. საპასუხოდ, სომხეთმა და არცახმა სრული მობილიზაცია და საომარი მდგომარეობა გამოაცხადა. მობილიზაცია, ასევე, აზერბაიჯანმაც გამოაცხადა, მათ კონფლიქტში სამხედრო ავიაცია, დრონები და მძიმე არტილერია ჩართეს (Gatopoulos, Alex. ["The Nagorno-Karabakh conflict is ushering in a new age of warfare"](http://www.aljazeera.com). *www.aljazeera.com*. Retrieved 15 October 2020).

როგორც საერთაშორისო ანალიტიკოსები ვარაუდობენ, საბრძოლო მოქმედებები აზერბაიჯანულმა მხარემ დაიწყო.

მომხდარს მალევე მოჰყვა საერთაშორისო გამოხმაურება, დაწყებული კონფლიქტი მკაცრად დაგმო გაერომ და ევროპის ბევრმა ქვეყანამ. ისინი მხარეებს მოლაპარაკებებისკენ მოუწოდებდნენ. საბოლოოდ, მხარეები მოსკოვში, 10 ოქტომბერს ცეცხლის შეწყვეტაზე შეთანხმდნენ, რომელიც არაერთხელ დაირღვა. ამასთანავე, გარდაცვლილთა და დაჭრილ პატიმართა გაცვლის პროცესი შეჩერდა.

(Bagirova, Nvard Hovhannisyanyan, Nailia (13 October, 2020). ["Humanitarian crisis feared as Nagorno-Karabakh ceasefire buckles"](http://www.reuters.com). *Reuters*. Retrieved 13 October, 2020).

უნდა აღინიშნოს, რომ რუსულ-თურქული გეოპოლიტიკური დინამიკის და მილსადენის გამო, იყო საშიშროება, რომ დაპირისპირება ფართო რეგიონული კონფლიქტის სახეს მიიღებდა (["Azerbaijan strikes inside Armenia as Karabakh fighting](http://www.reuters.com)

[widens". Bangkok Post](#). Retrieved 14 October 2020 – via AFP).

მოსკოვში შემდგარი საზავო შეთანხმების შესაბამისად, სომხეთის ჯარებმა ტერიტორიები გაათავისუფლა აზერბაიჯანის შვიდ რეგიონში, რომლებსაც ისინი აკონტროლებდნენ მთიანი ყარაბაღის გარშემო. მითითებული ტერიტორიები სომხებმა 90-იანი წლების პირველ ნახევარში დაიკავეს და მას შემდეგ შეინარჩუნეს აღნიშნული მდგომარეობა. ფაქტობრივად, აზერბაიჯანის ჯარების კონტროლქვეშ ყველა ის ტერიტორია დარჩება, რომელიც მათ დაიკავეს 27 სექტემბრიდან 10 ნოემბრამდე შუალედში. ქვეყნებს შორის კონფლიქტის მშვიდობიანი გზით მოგვარების იმედი ბოლოს 2001 წელს იყო, როდესაც აშშ-ში, მხარეებს შორის მოლაპარაკების შედეგად, გარკვეული შეთანხმების მიღწევის იმედი გაჩნდა, თუმცა საბოლოო ჯამში მხარეებს შორის ვერ შედგა შეთანხმება. ამის შემდეგ, სომხეთ-აზერბაიჯანის წარმომადგენლებს შორის მოლაპარაკებები მუდმივად მიმდინარეობდა, თუმცა, კონკრეტული შედეგი ამ მოლაპარაკებებს არ მოჰყოლია. ასევე, უშედეგო გამოდგა სომხეთის ახალი ლიდერის ნიკოლ ფაშინიანის და აზერბაიჯანის პრეზიდენტის ილჰამ ალიევის განახლებული მოლაპარაკებებიც.

აღნიშნული მდგომარეობის გათვალისწინებით, ერთი მხრივ, სამშვიდობო მოლაპარაკებით იმედგაცრუებული, მეორე მხრივ კი, საერთაშორისო შუამავლების პასიურობით უკმაყოფილო აზერბაიჯანი იწყებს პრობლემის სამხედრო ჩარევით გადაწყვეტას. შიდა და საგარეო ფაქტორების ერთობლიობამ, მხარეთა მორიგების არაერთმა უშედეგო მცდელობამ, მთიან ყარაბაღში ხელი შეუწყო ომის განახლებას.

უნდა ითქვას, რომ ყარაბაღის კონფლიქტში მკაფიოდ არის გამოკვეთილი რუსეთი და თურქეთი. თურქეთმა მკაფიოდ აღნიშნა, რომ ის მხარს უჭერს მხოლოდ და მხოლოდ აზერბაიჯანს. ამით ნათელია, რომ ის არ არის ნეიტრალური მხარე, როგორც ამერიკა, ან როგორც საქართველო, თურქეთი, ასევე, არ საუბრობს მოლაპარაკების მაგიდის აუცილებლობაზე. მან თავისი პოზიციით აშკარად გამოხატა სტრატეგიული ხედვა, რითაც თურქეთი აქტიური გეოპოლიტიკური მოთამაშე გახდა. ამ თვალსაზრისით, რუსეთი უფრო ხელფეხშეკრულია, მიუხედავად იმისა, რომ მისი ზოგადი განწყობა ცალსახა და ნათელია. რუსეთი გარკვეულწილად ვალდებულია სომხეთს დაეხმაროს, თუმცა ყარაბაღის ტერიტორიაზე საომარ მოქმედებებს ვერ გამართავს, რადგან მან კარგად იცის, რომ ყარაბაღი აზერბაიჯანის ტერიტორიად ითვლება. რუსეთი იმ შემთხვევაში ჩაერთვება საომარ მოქმედებებში, როდესაც აღნიშნული მდგომარეობა გასცდება ყარაბაღის ტერიტორიას და არ გავრცელდება სასომხეთის სხვა ტერიტორიებზე. ამდენად, რუსეთი საჯაროდ ვერ დაუჭერს მხარს სომხეთს. აღნიშნულში, რუსეთს ასევე ხელს უშლის მინსკის ჯგუფის თანათავმჯდომარეობა, რომლის ფარგლებშიც მას ევალება არა კონკრეტული პოზიციის დაფიქსირება და რომელიმე ქვეყნის დახმარება, არამედ სურს, რომ მოირგოს ნეიტრალური, მომრიგებლის როლი. 2020 წლის ზაფხულში, სომხეთსა და აზერბაიჯანს შორის სასაზღვრო შეტაკებების შემდეგ, ბაქოში ვიზიტით მყოფმა თურქმა თავდაცვის მინისტრმა განაცხადა, რომ აზერბაიჯანი არ არის მარტო და თურქეთი ყოველთვის დაეხმარება ოკუპირებული ტერიტორიების განთავისუფლებაში. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ თურქეთი ყარაბაღის ომში 90-

იანებშიც იყო ჩართული, რომელიც ძირითადად, მოხალისეებისა და სამხედრო ინსტრუქტორების დახმარებაში გამოიხატა (მენადარიშვილიზ. - 4 სისტემური ცვლილება ყარაბაღის კონფლიქტში: <https://netgazeti.ge/news/487467/>.

უნდა ითქვას, რომ ყარაბაღში მიმდინარე კონფლიქტში თურქეთი ორი ძირითადი მიზეზით ჩაერთო: პირველი, ეს არის შიდა პოლიტიკური მიზეზი, თურქული ნაციონალისტური მოძრაობის პარტია უბიძგებს ერდოღანს შესაბამისი მოქმედებებისკენ, რადგან ახლა მისი ხელისუფლად ყოფნის გახანგრძლივება პრაქტიკულად მათზეა დამოკიდებული. მეორე კი ისაა, რომ კავკასიაში გააქტიურებით თურქეთი ცდილობს, რომ მეტი ჰქონდეს სავაჭრო რუსეთთან, მათ შორის, ლიბიაზე, სირიაზე და ა.შ.

რეგიონში კონფლიქტის განახლება სერიოზულ რისკებს შეიცავს, მიუხედავად იმისა, რომ ყარაბაღის კონფლიქტს საქართველოსთან არც პოლიტიკური და არც გეოგრაფიული შეხება არ აქვს. ყურადღება უნდა მივაქციოთ იმ გარემოებას, რომ საქართველოში კომპაქტურად ცხოვრობს როგორც აზერბაიჯანის, ასევე სომხეთის მოსახლეობა. ასევე, საფრთხის შემცველია შესაძლო ესკალაციის შემთხვევა, რაც რუსეთს საშუალებას აძლევს ჩაერიოს მიმდინარე კონფლიქტში, ეს უკანასკნელი კი

დიდ საფრთხეს უქმნის საქართველოს, რომელიც რუსეთისთვის სომხეთთან დამაკავშირებელ სახმელეთო დერეფანს წარმოადგენს. არსებული მდგომარეობის გათვალისწინებით, საქართველოსთვის აზერბაიჯანსა და სომხეთს შორის განვითარებული მოვლენები ბუნებრივად მნიშვნელოვანია.

ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საკითხი ის არის, რომ მხარეთა შორის ფართომასშტაბიანი ომისა და განსაკუთრებით, ახალი ტერიტორიების დაკავების შემთხვევაში, არ არის გამორიცხული, გაჩნდეს ლტოლვილთა ახალი ნაკადები. იმ შემთხვევაში თუ მოვლენები ამ მიმართულებით განვითარდება, შესაძლოა ლტოლვილთა ნაწილი საქართველოსკენაც დაიძრას, რაც ჩვენს ქვეყანას ახალი სახის გამოწვევების წინაშე დააყენებს. ასევე, მნიშვნელოვანი ჰუმანიტარული განზომილება აქვს „მეწამორის“ ატომური ელექტროსადგურის საკითხს, რომელიც სომხეთის ტერიტორიაზე მდებარეობს. საბრძოლო მოქმედებების ინტენსიფიკაციისა და დროში გაწელვის შემთხვევაში, ზემოთ ჩამოთვლილ პრობლემებს შესაძლოა, დაემატოს ახალი გაუთვალისწინებელი გარემოებები და საკითხები, რომლებმაც, თავის მხრივ, შესაძლოა საქართველო დამატებითი გამოწვევებისა და თავსატეხის წინაშე დააყენოს.

უფრო ფართო კონტექსტში რომ განვიხილოთ, შეიძლება ითქვას, რომ ყარაბაღის კონფლიქტის არსებობა, პოლიტიკური თვალსაზრისით, სამხრეთ კავკასიის ერთიან რეგიონად ჩამოყალიბებას გამორიცხავს. აღნიშნული კონფლიქტის არსებობა ართულებს სამხრეთ კავკასიაში რუსეთის გარდა სხვა ქვეყნების უფრო აქტიურ შემოსვლას, იქნება ეს მომიჯნავე თურქეთი თუ სხვა დასავლეთის ქვეყნები.

რუსეთისთვის ყარაბაღის საკითხი, სამხრეთ კავკასიაში ალბათ, ყველაზე მნიშვნელოვანი კონფლიქტური კერაა, რამდენადაც სწორედ აღნიშნული საკითხის მეშვეობით მოახერხა მან სომხეთზე და მის საგარეო კურსზე გავლენის მოპოვება. თავის მხრივ, ერევანში კარგად აცნობიერებენ, რომ მოსკოვის კეთილგანწყობის დაკარგვა მათ ძვირად დაუჯდებათ. აქედან გამომდინარე, არ არის გასაკვირი, რომ

სომხეთი დღემდე რჩება რუსეთის სტრატეგიულ მოკავშირედ.

რუსეთთან ნორმალური ურთიერთობის შენარჩუნებას აზერბაიჯანიც ცდილობს, ვინაიდან დაძაბული ურთიერთობა მას ხელს შეუშლის ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენის საკითხში. სწორედ ამ მიდგომით არის განპირობებული აზერბაიჯანის საგარეო პოლიტიკური კურსი, რომელზეც შეიძლება ითქვას, რომ მიუმხრობლობის პოლიტიკის სახელით არის ცნობილი.

შეგვიძლია შეჯამების სახით ვთქვათ, რომ მთიანი ყარაბაღის სამხედრო კონფლიქტით გამოწვეულმა შედეგებმა მნიშვნელოვანი ცვლილებები გამოიწვია არამარტო მასში მონაწილე ქვეყნებისთვის, არამედ მთელ რეგიონში. სასომხეთსა და აზერბაიჯანს შორის ჯერ კიდევ ბევრი რამ ექვემდებარება დაზუსტებას და გარკვევას. ასეთ ვითარებაში, ჩვენი ქვეყანა ყურადღებით უნდა დააკვირდეს მიმდინარე მოვლენებს, დადებითი თვალსაზრისით გამოიყენოს შექმნილი მოცემულობით გამოწვეული შესაძლებლობა. კერძოდ, არის შესაძლებლობა, რომ საქართველო კავკასიის რეგიონში გახდეს ეკონომიკური ცენტრი. რეგიონში, სადაც დაუმთავრებელი ხასიათი მიიღო ომმა, დაპირისპირებამ და შუღლმა, საქართველო უნდა იყოს სამხრეთი (საქართველო-სომხეთი-აზერბაიჯანი) და მრავალმხრივი პროექტების ინიციატორი. ამავდროულად, შეასრულოს ქვეყნებს შორის მომრიგებლის ფუნქცია.

ლიტერატურა:

1. გურგენაშვილი, ი. (2020) ყარაბაღის კონფლიქტის ანატომია. გამომცემლობა კვლევითი ინსტიტუტი Gnomon.Wise.
2. სამაღბეგიშვილი, ს. (2020) მთიანი ყარაბაღის კონფლიქტის შუალედური დასასრული, როგორც საეტაპო მოვლენა კავკასიის რეგიონისთვის. გამომცემლობა „ჯეოქეისი“.
3. მენაღარიშვილი, ზ. 4 სისტემური ცვლილება ყარაბაღის კონფლიქტში. ინფორმაცია ხელმისაწვდომია ვებ-გვერდზე: <https://netgazeti.ge/news/487467/>. (ბოლოს ნანახია: 02.03.2021.)
4. დიასამიძე, გ., კიკაბიძე, გ. (2016) ყარაბაღის კონფლიქტი. ტელევიზიებისა და ინტერნეტგამოცემების გაშუქების ტენდენციები
5. პიპინაშვილი, დ. (2009) სამხრეთ კავკასიის კონფლიქტები და რეგიონული სტაბილურობის პრობლემები. გამომცემლობა თბილისი: ახალი აზრი.
6. Bagirova, Nvard Hovhannisyanyan, Nailia (13 October 2020). "Humanitarian crisis feared as Nagorno-Karabakh ceasefire buckles", Reuters.
7. Bangkok Post (14 October 2020) "Azerbaijan strikes inside Armenia as Karabakh fighting widens".
8. Gatopoulos, Alex. (15 October 2020) "[The Nagorno-Karabakh conflict is ushering in a new age of warfare](http://www.aljazeera.com)". www.aljazeera.com.

Political Aspects of the Origins of the Nagorno-Karabakh Conflict

Giorgi Klimiashvili

PhD student of Educational Program of Law and International Relations on Faculty of Law and International Relations at Georgian Technical University
As well as an Invited lecturer at Iakob Gogebashvili

Abstracts

In conclusion, the consequences of the Nagorno-Karabakh military conflict have led to significant changes not only for the participating countries but for the whole region as well. In current situation, our country should carefully observe the current events and use the opportunity, considering the existing conditions, from a positive point of view. In particular, there is an opportunity for Georgia to become an economic center in the Caucasus region. In a region, where the war, confrontation and strife have become unfinished, Georgia should be the initiator of trilateral (Georgia-Armenia-Azerbaijan) and multilateral projects. At the same time to carry out the function of a conciliator between the countries.